

ACC. N:R M. 15238: 1-7.

Landskap: *Bohuslän* Upptecknare: *Gösta Olsson, Lund*
Härad: *Kångenäs* Berättare: *Karl Kristensson, Lyse*
Socken: *Lyse* Berättarens yrke: *f. d. kantzuckare*
Uppteckningsår: *1961* Född år *1877 i Lyse*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Yordbruk. s. 1-7.

Lillsalteri. s. 2.

Export av spannmål m. m. s. 2.

Badortspövelse i Alsbäck s. 2

Stenkörning. s. 5-6.

m. m.

Jag brukade min föräldragård från 1911 till 1944, då jag sålde den till lantbrukare Holmkvist, eftersom min ende son var död. Både under min och fars och farfars tid har stället haft 2 hästar, 4 mjölkkor, ett par kvigor, 5-6 får och grissugga. Vi födde upp smågrisar, som vi sålde till lantbrukare häromkring; på våren köpte varje gård ett par smågrisar att göda till julegrisar - nu slaktar ingen bonde hemma, allt är föreningsbetonat. Far hade alltid dräng året runt, mest från Bokenäs, och mors pigor kom vanligen från Bro socken (mor var själv från Bro). Tjänstefolket var vanligtvis barn till torpare och soldater, alltså småställesbrukare. Lön: en kostym kläder, strumpor, vantar och några kronor om året; daglönare fick 1911 1,25 om dagen + kost.

Man fiskade här mycket mer förr än nu, för fisk var en stor beståndsdel i födan. Gullmarn var i regel isbelagd om vintrarna, och vinterfisket var en god hjälp - drängen skötte djuren, bonden fiskade.

T.o.m. sista kriget har vi sålt våra varor på Lysekils torg. Stadiga kunder kom dit och hämtade sina beställda ägg, smör, potatis, frukt. Sen Lysekil börjat växa till, har det varit god avgång på lantbruksprodukter från Lyse men även från Bokenäs och Brastad socknar. Men torgandet tog bort många arbetstimmar, nu levererar bönderna till sina föreningar, som väl är. Smör kärnade vi till omkr. 1940, då vi blev mjölkleverantörer till mejeriet i Dingle.

Biskötsel har gårdarna här haft lite var, mest för familjernas behov; här fanns förr väldiga utmarker med stora granna ljunghedar för bidraget.

Omkr. 1910 fanns här inte många kvar som spann ull - tidigare spann man allmänt sitt garn till strumpor och ylletrojor. 1899 började en handlande i Lysekil sälja underkläder. På fars tid

På fars tid vävdes vadmal hemma, roddes över Gullmarn och bars sen i packar på ryggen till Uddevalla för att stampas. Varenda gård odlade också lin och gjorde alla processer fram till färdig väv hemma.

3 bröder till far var sjömän, gav sig till sjöss på 1870-talet. Det var knalt för bönderna på 1870- och 80-talen, ingen annan råd än att folk fick ge sig ut. Amerika lockade till sig 2 bröder från Korseberg och 2 från Flat, samtliga från bondställen.

Under det sista stora sillfisket drev en Tobiasson silsalteri i Alsbäck; det var stor rörelse, och omkr. 1890 utlastades salt sill i åtskilliga ångbåtslaster. Senare flyttades salteriet till Fridhem vid Lysékil, jag arbetade där en tid och var också med på en silljakt. I Flat hade Melius Johansson ett litet salteri som lade in skarpsill, men det gick med förlust och upphörde snart. Bönderna köpte storsill för 5 öre foten (=mått något större än en 20-liter). Far gav 35 kr. för en hel jaktlast sill, som komposterades och hackades tillsammans med jordtorv, det blev en kraftig gödning.

Gamle Tobiasson drev på 1890-talet väldig verksamhet i Alsbäck, där han hade ett stort magasin för sin havreexport. Han köpte upp spannmål av bönderna och sålde den vidare till England med segelskutor. Dessutom organiserade han och en del bönder hästtransporter till Norge med jordbruksprodukter, hopsamlade i grannsocknarna.

Lantbrukare Adolf Olsson i Alsbäck startade badortsrörelse där, jag tror det var omkr. 1880, med badhus och varma bad nere vid bryggan, restaurang och t.o.m. hälsobrunn, fast det var visst bara lite järnskrot i vattnet, sades det.

Bekymmersamt att få bränsle förr. En del for över isen vintertid till Skredsviks socken, köpte lite skog på rot, högg själv och forslade hem. Ljung skars och repades, men även den blev allt mer utplockad och gles till slut. Torvmyrar fanns här inga, men vi grävde ibland tunna backtorvor med fastsittande ljung och eldade med det i kaminer. Det var inte våra dagars värme inomhus - det fanns ställen med jordgolv, i mitt föräldrahem var köksgolvet lagt med stenhällar - men folk klädde sig varmare, tjockt, stickat. För 60-70 år sedan fanns knappt en enda skogsplanta i Lyse. Min far sådde gran- och tallfrö i markerna så som man sådde säd - han fick 7 skålpund frö fritt att så per år. Frö fick han från skogsvårdsstyrelsen eller hushållningssällskapet genom en skogvaktare på Åby, som for ut bland bönderna och lämnade till den som ville så dessa 7 skålpund frö. Själv har jag låtit plantera ung. 50000 plantor. Nakna öde ljungmarker har blivit vackrare skog nu, en hel ödemark är omskapad. Bönder här säljer nu både ved och virke.

Jag tror inte att någon Lysebo var med då Lysekilsbanan byggdes 1911-13. Rallarna var mest hallänningar och smålänningar, låg inkvarterade här och var i gårdarna och lagade själva sin mat.

Innan Lysekil blev stad 1903, var det en ganska obetydlig skepparby och fiskeläge, kallad "Stranden", vid nuvarande Norra hamnen. Det gick alltså inte för Lysebönderna att sälja värst mycket dit. Däremot sålde de till Norge boskap, smör och havre, som utlastades från Alsbäck. Ibland lämnade bönderna från sig mer än de egentligen mäktade med - detta för att få kontanter till bl.a. skatten - och det blev knappt med mat för både folk och de svältfödda kreaturen, och mången hade inte såsäd kvar. Socknen lär ha satt upp spannmålsmagasin, där man fick såsäd mot kontanter eller betalning om hösten i motsvarande kvantitet säd med tillägg av viss mängd säd som ränta.

Folk var segare förr, gick mycket till fots. Från småställen gick de milen och mer till Lysekil, med mjölkspann i ena handen och äggkorg i den andra, om sommaren ofta barfota. Jag minns en som bar en slaktad kalv över axlarna till stan. Men folk hade ett stort fel, de söp för mycket; brännvin kostade 50 öre kannan och ansågs som något självklart.

År 1900 köpte jag och två Fiskebäckskilsbor en segelgaleas och gick här på kusten med frakter, bl.a. fraktade vi sten från Skalhamn till Danmark för 4,75 per famn, men jag kommer inte ihåg hur mycket sten en famn var.

1901 for jag till Amerika och stannade där i 10 år. Arbetade som hästskötare i ett lyxstall för 12 hästar, som ägdes av en miljonär. Lön: cirka 100 kr. i månaden + fri kost och uniform. 1905 fick jag licens som bilförare och hade efter det 3-4 platser som privatchaufför åt miljonärer i Colorado.

1911 kom jag hem till Sverige, övertog föräldragården och byggde helt nytt för mitt Amerikakapital. Det mesta byggnadsmaterialet var norskt: virke och tegel som lossades i Alsbäck; jag betalade 55 kr. tusendet för prima tegel, inberäknat frakt. Köpte nytt av de redskap och maskiner som då fanns i Sverige - Amerika var långt före oss då på alla områden. 1911 fanns ingen här som hade fjäderharv, jag köpte den första; likaså ingen 4-hjulsvagn utan långkärra, ibland sammankopplad med förställ. 1915-20 skaffade sig de flesta här parvagnar. Jag sålde flera småländska vagnar som representant för Lyse lokalförening av Västra Sveriges Landtmäns Centralförening. Jag tror de kostade 160 kr och tog 1500 kg last. Hemmagjorda kärror och vagnar var tyngre och klumpigare och slogs ut av dessa fabriksgjorda. Långkärrorna försvann, och tur var det.

Först efter kriget 1945 kom gummi-hjulsvagnarna. 1911 fanns bara en som hade såmaskin här, men ingen hade slättermaskin. Från 1914 framåt kom det mer pengar i gårdarna, och folk tog efter mig. Enstaka tröskverk hade varit i bruk sedan omkr. 1880, men ända till sekelskiftet tröskade man på en del ställen råg med prejlar, dels för att halmen då förblev hel ("långhalm"), kärvades upp och tog mindre plats i ladorna, dels för att strax efter skörden få tröskat ur det lilla som behövdes till såsäd om hösten, utan att behöva montera upp tröskverk och leja extra folk.

Hästar på fars och min tid: blandras av norska hästar, små, knubbiga - inga bönder här hade ardenner. I de flesta fall uppföddes hästar på gården.

Föreningsväsendet arbetade trögt i socknen i början, det var svårt att få medlemmar. Under de 18 år jag ledde lokal föreningen av Landtmännens Centralförening, drev jag upp omsättningen från 3500 kr till nära 100000 kr per år.

Gullmarskogen var en särskilt fattig del av socknen, där fanns ställen som inte hade sängkläder i sängarna och ibland fattades nog mat i husen. Lyseslätten däremot har haft välbärgat folk, som alltid varit något före oss andra. Före stenindustrien var det nästan inga pengar alls att tjäna för socknens folk, men sen kom de stora pengarna till bergägare, stenhuggare och andra som hade med stenen att göra. Märktes först i att man köpte mer brännvin, men den seden hörde ju tiden till. Yttre förbättringar kom väldigt sakta. En och annan bonde med granitberg ryckte upp sig ordentligt, byggde nytt. Beträffande redskap och maskiner var det i stort sett enhetligt för likastora gårdar i socknen, vare sig de hade berginkomster eller inte. Jag har inte förstått, att stenkörarna skötte sin jord sämre, åtminstone inte som jag sett. Stenhuggare blev vi aldrig härifrån - några var på sjön, andra var konservativa, försiktiga inför det nya, hade inte lust.

Det var då inte goda lärdomar allt vad bönder och bondpojkar fick från stenhuggare: fult språk späckat med svordomar, snus bakom underläppen, superi som kanske smittade av sig i någon mån, nedhasade byxor och bägge händerna nedkörda i byxfickorna, arbetskläderna på även om söndagarna, då stenhuggarna låg i någon backe och spelade kort. Vi vanliga bondpojkar höll oss helst utanför umgänge med stenhuggarna.

En grannbonde här, Emelius Johansson i Flat, skaffade sig stenkörning på detta sätt: en vän till honom, Emelius Persson, arrenderade Bua prästänkesäte. Det var ecklesiastikjord, där ingen sten fick avverkas, men genom åtskilliga skriverier lyckades Johansson utverka, att sten fick brytas i Buas berg, och Johansson betingade sig en del av stenkörningen för besväret.

Artur Börjesson på Nordängen hade skrivit under ett s.k. "evighetskontrakt" men ångrade sig och ville ha kontraktet brutet. Det blev process, och Artur gick ända till Högsta domstolen, där han vann målet. Men framgång och pengar steg honom åt huvudet, han levde som herreman, skaffade sig fin sadel och red omkring under namnet "Herren till Nordängen", red till och med in på en rakstuga i Lysekil, har det berättats. Karl på Gåshogen kunde inte heller tåla de nya inkomsterna, han söp och for fram som en galning, körde med vagn och parhästar rakt på stängda grindar.

Vi i östra Lyse fick ingen motsvarighet till bergägarnas inkomster. Det var knalt för bönderna, riktigt dåligt skall jag säga, de kunde inte lyfta sig, inte komma någon vart. Det var vanligt förr, att bönderna var skuldsatta (och så även nu), men de som hade berginkomster kunde lättare bli kvitt fodringsägarna.

ACC. N:R M.15238:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Nu: ingen specialodling här, jordbruk är jordbruk som förut; skördarna nästan dubbelt så stora som för en 50 år sedan, delvis tack vare jämn konstgödning; ingen sammanslagning av jordbruk har skett på Flat och Torgestad under min tid; mjölkproduktionen dominerar; traktorer - knappast någon häst kvar, i gengäld fler mjölkkor; skogen och markförsäljning till sommarstugor är nya inkomstkällor.

7.